

УДК 122/129

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i34.1068>*Р. Ю. Коперльос*ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4896-2407>

кандидат філософських наук,

асистент кафедри філософії та методології науки

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

РОЗУМННЯ НЕЛІНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОСТНЕКЛАСИЧНІЙ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми полягає в тому, щоб переосмислити класичне розуміння поняття «особистість», як систему певних психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин тощо. Натомість розкрити нелінійне тлумачення особистості, де вона постає суб'єктом, що здатен до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції тощо та є носієм нелінійного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що, попри існування великої кількості літератури, де більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти даної теми, а саме нелінійності особистості, все ж таки стан її наукового осмислення не можна вважати завершеним. І не лише тому, що проблема нелінійності особистості, не була окремим предметом дослідження вчених довгий період історії філософської думки, але й через те, що низка дослідників залишала поза увагою нелінійний підхід, який дає змогу сприймати особистість як суб'єкта, здатного до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції, самоаналізу та самореалізації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нелінійний підхід до розуміння особистості як активного суб'єкта сучасної постнекласичної раціональності можна застосовувати якщо враховувати в розуміння особистості раціоналізовану, орієнтовану в просторі і часі перспективу взаєморозвитку та взаємовпливу відношення «людина – суспільство – світ» за допомогою визначення цінності життя, як в індивідуальному, так і в суспільному плані. Крім того, говорячи про нелінійність особистості треба враховувати і те, що особистість сама по собі не є нелінійною, такою вона постає тільки у взаємодії з іншими. Саме таке тлумачення особистості нині є важливим в усіх сферах життя людини, зокрема в науці та освітньому процесі.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі нелінійного, синергетичного підходів розкрити розуміння нелінійності особистості в сучасній постнекласичній раціональності.

Виклад основного матеріалу. Ядром постнекласичної раціональності є міждисциплінарні системно-кібернетичні та синергетичні поняття,

а також нелінійні людиновимірні моделі систем. Тут виникає новий комплекс трансдисциплінарних питань, котрі так чи інакше формуються навколо проблеми складності й системи цінностей у новому світі складності. Мається на увазі нелінійний світ – це світ із іншими відмінними від звичних для класичної науки закономірностями. Це закономірності виростання складних структур з малих флуктуацій, становлення складного еволюційного цілого, спрямованості перебігу процесів, інші принципи симетрії і управління процесами розвитку складних систем. Причому важливо зрозуміти, що всі реальні системи, як правило, відкриті та нелінійні. І навпаки, закритість і лінійність є виняток з правила, надмірне і часто неправомірне спрощення дійсного стану справ, як це було з розумінням світу в класичній науці [2].

В цьому аспекті В.Аршинов говорить про виникнення синергетичного дискурсу, який на його думку, зараз не досить потужно досліджується: врахування особистості дослідника для отримання знання; наявність спостерігача, котрий виникає у складноорганізованих потоках комунікації та комунікативних подіях і знає, як адекватно себе поводити в ситуаціях, пов'язаних із індивідуальними актами чи кооперативними взаємодіями; спостереження постнекласичного міждисциплінарного суб'єкта, котрий знаходиться у середині науки та, відповідно, занурений у ній, говорить і пише її мовою, але при цьому і через це сам видозмінюється (наприклад, ускладнюється); різноманітність та неоднозначність шляхів перекриття простору та часу; нелінійність та багатоманітність мислення; складність світу; ідея, що майже все самоорганізується та саморозвивається тощо, – і є основними ознаками синергетичного дискурсу [1].

Для сучасної науки важливим є усвідомлення світу як складного разом із його цілісністю, темпоральністю, нелінійністю, саморозвитком, самоорганізацією. І ці властивості стосуються як світу в цілому, так і окремо кожного з його компонентів та систем/структур, явищ/феноменів, об'єктів/предметів. Крім того, вони розглядаються та сприймаються через принцип підлеглості (є одним із гарантів порядку): коли ми спостерігаємо,

як елементи, котрі наділені певною мірою свободи і таким чином здатні до самоорганізації та саморозвитку, так і елементи, котрі підкоряються цілому, при цьому створюючи інновацію (нову складність, видозмінену складність) із елементів, що присутні в навколишньому середовищі, де відбувався даний рух. І тому можна говорити про складність суспільства як системи, яка включає в себе людину як складну систему, як нелінійну особистість у всіх її взаємодіях з іншими.

Одним з класичних визначень поняття «особистість» є «Особистість – аспект внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю; реалізується в самопізнанні та самотворенні людини та об'єктивується в артефактах культури... Маслоу визначає особистість як здатність людини до самоактуалізації. Він розуміє самоактуалізацію не просто як стихійне зростання, а як самопізнання, саморефлексію, що ведуть до плідної самотворчості» [4, с. 457–458].

Нелінійний підхід дослідження особистості дозволяє тлумачити та сприймати особистість як активний суб'єкт свого та інших проявів здатного до самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку. Такий активний суб'єкт здатен регулювати, організувати життєві прояви інших особистостей, впливати на їхню самоорганізацію та саморозвиток, але тут ми матимемо на увазі вплив активного суб'єкта на пасивний (лінійний підхід).

Методологічною складовою дослідження буде рефлексія двох рівнів організації людського життя: засобів (соціальне, психічне тощо) та «життєвого світу» (просторово часовий фактор). Оскільки світ в якому живе особистість нелінійний і відкритий, то людина як складний елемент світу, який насправді є складною системою, опиняється в нелінійних ситуаціях нестабільності й розвитку з однієї сторони – еволюції, та власного життя – з іншої. В такій ситуації особистість зобов'язана перестати бути пасивним спостерігачем та проявити себе як активний суб'єкт, який усвідомлює нестабільність, відповідно до якої навіть малі флуктуації роблять відкриті й непередбачувані сценарії/ситуації/події. В такому випадку розуміємо те, що суб'єкту залишається лише обирати серед множини можливостей та/або можливих сценаріїв розвитку того чи іншого явища, події тощо, найбільш бажаний або пріоритетний сценарій, який, у свою чергу, відкриє наступну нову множину непередбачуваних подій та сценаріїв. У цьому аспекті беремо до уваги розуміння терміну «нелінійність» О. Князевої та С. Курдюмова як «багатоманітність шляхів еволюції, наявність вибору з альтернативних шляхів і визначеного темпу еволюції, а також необхідність еволюційних процесів» [5, с. 364–365].

Тобто в період нестійкості саме випадковості належить вибір подальшого розвитку подій і саме

особистість здатна до такого вибору. Тому можна говорити, що саме особистість, що здатна до саморозвитку і перебуває в стані «необхідності» та «випадковості», за допомогою нелінійного мислення, що притаманне їй, здатна розмежувати ці діалектичні протилежні категорії і виділити нелінійний зв'язок нестійкості та рівноваги. Тут має місце синергетичний підхід, що сприяє зняттю розриву між «зовнішнім» світом і «внутрішнім» світом людини, аналізу взаємодії складних нелінійних систем особистості та соціуму тощо. Оскільки складна нелінійна система здатна сама себе організувати, то дієвість малих збурень у період нестійкості суспільства має місце. Але саме синергетичний підхід вказує, що не індивідуальні впливи, а колективні відіграють значну та вирішальну роль у спрямуванні та трансформації соціуму, тобто тут ключовою є коеволуція людини з людиною, людини з природою, людини з суспільством.

Використання синергетичного підходу до тлумачення особистості передбачає виявлення її активності, діалогічності, самостійності, творчості, ініціативності та виявлення її волі до вибору стратегії індивідуального життєвого шляху. «Там, де думки, цінності, наміри людини стають керуючим параметром організації, а саме таким є спосіб існування людини в соціальному і природному світі, малі й великі справи кожного можуть стати вирішальним моментом..., де можливими стануть більш сприятливі сценарії перебігу подій у спільній долі людей і природи і нашої планеті, і в нашій країні» [3, с. 265].

Аналіз особистісно-орієнтованої парадигми в цьому питанні дозволяє дійти висновків, що синергетичний підхід до поняття особистості є надзвичайно актуальним для розуміння кардинальної трансформації класичного розуміння особистості, яка потребує врахування синергетичних принципів її самоорганізації як відкритої системи, а дослідження питання саморозвитку особистості саме у контексті синергетичної парадигми дасть змогу включити уявлення про важливість зовнішніх і внутрішніх, економічних, екологічних, соціальних, політичних, освітніх тощо потреб людини, важливість яких відповідно до пріоритетності особистість сама обирає для себе.

Свій підхід до розуміння особистості пропонує Н. Кочубей, пояснюючи, що людина є найбільш нелінійною системою, а її рефлексивність, здатність до самоаналізу, до особистісного самовибудування є проявами цієї нелінійності. Тому сучасні дослідження повинні враховувати нелінійність особистості та нелінійність мислення людини [6].

Оскільки особистість є нелінійним феноменом, то вже є носієм нелінійного мислення, тому сучасна освіта та наука мають не тільки навчати нелінійно мислити, але й розуміти що це мислення

в постнекласичній особистості вже змінило лінійне, а отже опиратися на принципи лінійного мислення не тільки не ефективно, але й не раціонально. Саме тому мають змінюватися методи і засоби дослідження відповідно до особливостей постнекласичного нелінійного активного суб'єкта, який є носієм нелінійного мислення. Крім того, варто орієнтуватися на методологічні принципи і пізнання, що зумовлені існуванням відкритого й нелінійного світу, що здатен до самоорганізації та саморозвитку, через що тут є важливим та фундаментальним нелінійний підхід до:

- формування цілісного бачення світу (філософська рефлексія, ймовірнісне сприйняття, діалогічність сприйняття, тощо);
- сприйняття особистості та особистостей як нелінійних активних суб'єктів суспільства, світу та власного саморозвитку;
- здатності нелінійної особистості розрізнати та відокремлювати лінійні та нелінійні принципи дослідження складності, темпоральності, цілісності, саморозвитку та самоорганізації світу завдяки нелінійному мисленню.

У контексті нелінійних властивостей складних систем (людина, суспільство, світ) крім самоорганізації та саморозвитку особистості можна говорити також про самореалізацію, котра у цілісному процесі самоорганізації є вирішальним процесом включення людини до суспільства та формою перебування людини в світі. Так би мовити складна система, що здатна до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції та самореалізації, тобто особистість, у таких же складних системах як світ і суспільство. На думку Г. Нестеренко саме самореалізація з її прогнозуваннями варіантів і створює варіанти розвитку суспільства, а ті в свою чергу – розвитку світу загалом [7].

До розуміння нелінійності особистості слід враховувати:

1. *Самоорганізацію*. Здатність особистості обирати або діяти певним чином відповідно до своїх пріоритетів, симпатій тощо, самокритика, самовдосконалення, самозміна та самопрояв себе у різних системах (суспільство, група тощо).

2. *Стан нестійкості нелінійного середовища*. Тобто невизначеність і можливість вибору, що є важливою життєвою якістю людини, що знаходиться в різних умовах співіснування із світом та іншими особистостями, які теж є нелінійними.

3. *Відкритість, саморозвиток та самодетермінація*. Тобто аналізуючи людину розглядаємо її як відкрити складну систему, що саморозвивається та не знаходиться в стані рівноваги, але має стійкість за рахунок самоорганізації потенційних станів у певних взаємозв'язках та володіє власними можливостями для саморозвитку разом з навколишнім середовищем та в середині нього.

4. *Імовірність та випадковість*. Орієнтація особистості на багатомірність, поліфонічність процесів і станів, визнання великої ролі випадкових подій та ситуацій, а також імовірнісний характер дій, подій, взаємозв'язків тощо. Фактично особистість має можливість обирати шлях свого розвитку, але це завжди передбачає невизначеність, імовірність, випадковість тощо.

5. І, як наслідок, *атракторність*, тобто об'єктивні тенденції розвитку суспільства, як в соціальному, так і в історичному аспектах.

Таким чином, говорячи про нелінійність особистості мається на увазі, що це активний суб'єкт відношення «людина – суспільство – світ», який здатен до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції, самоаналізу та самореалізації, що здатен обирати серед множини можливостей та можливих сценаріїв розвитку, найбільш бажаний або пріоритетний сценарій.

Загалом можна говорити про високий евристичний потенціал різних підходів до розуміння особистості, але варто пам'ятати про потребу в більш детальних дослідженнях розуміння саме нелінійності особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В добу постнекласичної раціональності варто говорити про нелінійну особистість та її вплив на розвиток та формування нелінійного суспільства та нелінійного світу. Але варто пам'ятати і про зворотній зв'язок, адже кожен з елементів відношення «людина – суспільство – світ» здатен до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції та самореалізації, а отже і до взаємовпливу з нестабільними і непередбачуваними наслідками цього впливу. Очевидним є методологічний потенціал осмислення особистості як окремого індивіда, так і особистостей групи, колективу, суспільства тощо.

Література

1. Аршинов В. И. Синергетика как феномен постнеклассической науки. М. : ИФ РАН, 1999, 203с.
2. Буданов В. Г. Нелинейный мир постнеклассической науки. *Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания* : материалы круглого стола. М. : Прогресс-Традиция, 2004, С. 524–550.
3. Добронравова І. С. Практична філософія науки : збірка наук. праць. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с.
4. Кирилова С. Особистість. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис, 2002. С. 457–458.
5. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. СПб. : Алетейя, 2002. 414 с.
6. Кочубей Н. В. Нелінійне мислення в освіті. *Філософські обриси сучасної освіти* : монографія / за ред. І. Предборської. Суми : Університетська книга, 2006. С. 29–41.
7. Нестеренко Г. О. Особистість у нелінійному суспільстві : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2004. 140 с.

Анотація

Коперльос Р. Ю. Розуміння нелінійності особистості в постнекласичній раціональності. – Стаття.

Поява ідеї розгляду нелінійності особистості в сучасному науковому дискурсі зумовлена переходом науки від класичного до некласичного і постнекласичного етапів її розвитку. Парадигмальні зрушення, що вимагають змістовно-сислової експлікації поняття «особистість» в певному дискурсі пов'язані із синергетичною дослідницькою програмою і формуванням складного та нелінійного стилів наукового мислення. Оскільки існує низка підходів до філософсько-методологічного дослідження цього поняття, то можна говорити і про низку ускладнень, адже розуміння поняття «особистість» показує нам багатоманітність своїх смислів у залежності від того як і до чого ми будемо цей термін застосовувати. Саме через це і не існує єдиного визначення поняття особистості, яке можна було б застосовувати відносно різних контекстів. Проте методологічний ракурс, через який відбувалося дослідження дав цілісне уявлення про розуміння нелінійності особистості в сучасному науковому дискурсі, тобто відбувається переосмислення класичного розуміння цього поняття. На основі нелінійного підходу до розуміння відношення «людина – суспільство – світ» розкривається нелінійність кожного з компонентів цього відношення та їхній взаємовплив один на одного. З'ясування проблемного спектру терміну «особистість» в статті здійснювалося на основі вивчення класичних та сучасних досліджень. Серед сучасних дослідників в статті особливо виділено ідеї О. Князевої, С. Курдюмова, Г. Нестеренко. З'ясовується значення розуміння нелінійності особистості в сучасній постнекласичній раціональності та досліджується методологічний потенціал нелінійного підходу до розуміння особистості. На основі синергетичного та нелінійного підходів виведено розуміння нелінійної особистості як активного суб'єкта відношення «людина – суспільство – світ», який здатен до самоорганізації, саморозвитку, саморегуляції, самоаналізу та самореалізації, і має складний нелінійний стиль мислення.

Ключові слова: особистість, нелінійність, самоорганізація, саморозвиток, саморегуляція, самореалізація.

Summary

Koperlos R. Yu. Understanding the nonlinearity of personality in postnonclassical rationality. – Article.

The emergence of the idea of considering the nonlinearity of personality in modern scientific discourse is due to the transition of science from classical to non-classical and post-classical stages of its development. Paradigmatic shifts that require semantic explication of the concept of "personality" in a certain discourse are associated with a synergetic research program and the formation of complex and nonlinear styles of scientific thinking. Since there are a number of approaches to the philosophical and methodological study of this concept, we can talk about a number of complications, because understanding the concept of "personality" shows us the diversity of its meanings depending on how and to what we apply this term. That is why there is no single definition of personality that could be applied to different contexts. However, the methodological perspective through which the study took place gave a holistic view of the understanding of nonlinearity of the individual in modern scientific discourse, that is, there is a rethinking of the classical understanding of this concept. The nonlinear approach to understanding the human-society-world relationship reveals the nonlinearity of each component of this relationship and their interaction with each other. Rethinking the classical understanding of the concept of "personality" as a system of certain mental qualities of the individual, determined by human involvement in specific social, cultural, historical relations, etc., reveals a nonlinear interpretation of personality. Among modern researchers, the article highlights the ideas of O. Knyazeva, S. Kurdyumov, G. Nesterenko. The importance of understanding the nonlinearity of personality in modern post-classical rationality is clarified and the methodological potential of the nonlinear approach to understanding personality is investigated. Based on synergetic and nonlinear approaches, the understanding of nonlinear personality as an active subject of the relationship "man-society-world", capable of self-organization, self-development, self-regulation, self-analysis and self-realization, and has a complex nonlinear style of thinking.

Key words: personality, nonlinearity, self-organization, self-development, self-regulation, self-realization.